

BEDİRHAN BEY İSYANI VE SONUÇLARI BEDİRHAN BEY'S REVOLT AND ITS CONSEQUENCES

Hasan TAN*

Özet

19. asırda Cizre Bohtan Emirliği Osmanlı Devleti ve Kürt tarihinde merkezi bir role sahip olmuştur. Bu merkezi rolün en ciddi biçimde yaşandığı zaman dilimi ise 1821-1847 yılları arasında Cizre-Bohtan Emirliği'nde hüküm süren Bedirhan Bey dönemi olmuştur. Bu asırda Batı tarzı modernleşme hareketleri Osmanlı Devleti ile İran'da etkisini göstermeye başlamış, modernleşmenin ilk hayata geçtiği alan ise şüphesiz idari alan olmuştur. İdari alanlarda yapılmaya çalışılan yeni düzenlemeler ise en çok Kürtleri etkilemiştir. Çünkü Kürtler Emirlikler ile yönetilmekte ve yeni düzenlemeler de bu yapıyı ortadan kaldırmayı ön görmektedir. Bu düzenlemeye en etkin bir şekilde karşı çıkan kişi Bedirhan Bey olmuştur. Bedirhan Bey isyanı ile ilgili yapılan çalışmalarda konu genellikle taraflı bir şekilde ele alınmıştır. Bu şekilde değerlendirilmesinin sebebi ise araştırmacıların Osmanlı Devleti resmi makamlarınca kayda geçirilen evraklar üzerinden veya ideolojik kaygılarla Bedirhan Bey'i değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Oysa Bedirhan Bey isyanı hem Kürtleri hem Osmanlı Devleti'ni hem de İran'ı siyasi, ekonomik ve demografik anlamda ciddi bir şekilde etkilemiş bir isyandır. Bu isyanı sadece siyasi kaygılarla değerlendirmek eksik kalacaktır. Biz bu çalışmamızda son yıllarda yapılan araştırmaları da dikkate alarak Bedirhan Bey isyanının arka planını, neden ve sonuçlarını ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Bedirhan Bey, Osmanlı, İran, Kürtler

BEDİRHAN BEY'S REVOLT AND ITS CONSEQUENCES

Abstract

In the 19th century, the Bohtan Emirate of Cizre had a central role in the history of the Ottoman Empire and the Kurds. The period in which this central role was most severely experienced was the period of Bedirhan Bey, who ruled in the Cizre-Bohtan Emirate between 1821-1847. In this century, Western-style modernization movements started to show their effects in the Ottoman Empire and Iran, and the area where modernization was first implemented was undoubtedly the administrative area. The new regulations that were tried to be made in the administrative areas affected the Kurds the most. The new regulations that were tried to be made in the administrative areas affected the Kurds the most because the Kurds were governed by the Emirate and the new regulations foresaw to abolish this structure. Bedirhan Bey was the one who opposed this arrangement most effectively. In the studies on the Bedirhan Bey revolt, the issue was generally handled in a biased way. The reason why he was evaluated in this way is that the researchers evaluated Bedirhan Bey on the basis of the documents registered by the official authorities of the Ottoman Empire or with ideological concerns. However, the Bedirhan Bey revolt was a revolt that seriously affected the Kurds, the Ottoman Empire and Iran in political, economic and demographic terms. It would be incomplete to evaluate this revolt solely with political concerns. This study tries to reveal the background, causes and consequences of Bedirhan Bey's revolt, taking into account the researches made in recent years.

Keywords: Bedirhan Bey, Kurds, Ottoman Empire, Iran.

*Hasan TAN, Doktora öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, hasantan@artuklu.edu.tr, Mardin Türkiye, <http://orcid.org/0000-0001-7522-3098>

Giriş

Osmanlı Devleti, Kürt emirliklerinin hâkim olduğu bölgede diğer bölgelerden farklı olarak uygulamış olduğu sisteminin yanında, geleneksel yapının da devam edebileceği farklı bir yönetim biçimini uygulamıştır. Bölgede klasik sancak sistemi ile birlikte yurtluk-ocaklık, hükümet ve mir-i aşiret sistemi şeklinde dört farklı sistem uygulanmıştı (Özcoşar, 2018:4). Bu sistem ile bölge, Kürt emirler (Mir) tarafından Sultan Abdülmecid'in saltanatının son dönemlerine kadar yönetilmiştir. Bölgenin bu şekilde bir yönetim tarzıyla yönetilmesi hem Osmanlı Devleti'nin hem de Kürtlerin yararına bir durum olmuştur. Çünkü coğrafi konum itibarıyla Kürt emirliklerinin bulunduğu yer, merkezi bir idari yapılanmayı olanaksız kılmaktadır. Osmanlı Devleti, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde coğrafi şartların ortaya çıkardığı yönetilebilirlik şartlarını da dikkate alarak, aşiretler ve köylüler ile doğrudan ilişkiye girmeyerek emirliklerin başında bulunan mirler üzerinden bir yönetim modelini uygulamıştır (Doğan, 2011:41). Bu sayede doğrudan halk ile muhatap olmayarak kitleler itaat altına alınmakta, hem de Osmanlı Devleti ile İran arasında tampon bir bölge oluşturulmaktaydı.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, 19. yüzyıla kadar Kürt emirliklerinin Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde II. Mahmud ile birlikte bölgede uygulanmaya çalışılan yeni modele karşı Bedirhan Bey önderliğinde Kürt emirlerin tepkisi işlenmiştir. Üçüncü bölümde ise Bedirhan Bey'in faaliyetleri ve bu faaliyetler neticesinde ortaya çıkan sonuçtan bahsedilmiştir.

1. Kürt Emirlikleri ve Osmanlı Devleti

16. asrın başlarından itibaren başlayan ve bir asırdan fazla bir süre boyunca bölge üzerinde hâkimiyet mücadelesine girişen Osmanlı Devleti ile Safevileri'in yaptıkları savaşlar yüzünden bölge ciddi bir nüfus ve aynı zamanda büyük bir ekonomik kayba uğramıştır.

Osmanlı Devleti ile Kürt emirlerinin ilişkisi hem Yavuz Sultan Selim'in hem de Kürt emirlerinin büyük saygı duyduğu ve itimat ettikleri İdris-i Bitlisî üzerinden gerçekleşmiştir (Tan, 2021:22). Yavuz Sultan Selim 1515 yılında Bitlisî aracılığıyla, Kürt beylerinin gönüllerini almak ve Kürt beylerine verilmek üzere menşurlar göndermiştir (Bidlisî, 2001:237). Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında meydana gelen Çaldıran Savaşı ve ardından 1516 yılında Kürt Beylerinin komuta ettiği kuvvetler ile Osmanlı Devleti'nin Bıyıklı Mehmed Paşa komutasında gönderdiği ordunun Koçhisar (Kızıltepe) Dede Kargın mevkiinde Karahan komutasındaki Safevi ordusunu ağır bir yenilgiye uğratması sonrasında Yavuz Sultan Selim, İdris-i Bitlisî'yi bölgenin dizaynı ile ilgili tam yetkilendirmiş ve Bitlisî'nin oluşturduğu, Yavuz Sultan Selim'in de onayladığı Osmanlı-Kürt Emirlikleri ittifakı Kasr-ı Şirin Antlaşması'na kadar varlığını sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti ile Safevilerin mücadelesi ise 17. Yüzyıla kadar devam etmiş, bu nedenle her iki devlet, yapılan savaşlar ve gerginliklere bir çözüm olmak amacıyla 17. yüzyılın ortalarında Kasr-ı Şirin Antlaşması'nı (1639) imzalamışlardır. Bu antlaşma, Kürt emirlikleri açısından da bir dönüm noktası olmuştur. IV. Murad ile Şah Safi arasında imzalanan bu anlaşma ile Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafya iki devlet arasında kesin bir şekilde bölünmüştür. Osmanlı Devleti'nin bu antlaşma ile sınırlarını emniyete alması, Kürt emirliklerine olan

ihtiyacını da azaltmıştır. İran'da ise Safevi hanedanının yerine geçen Nadir Şah, içinde kendisine karşı oluşan muhalefet ile uğraştığı sırada Osmanlı Devleti ile olan sınırını güvenceye almak adına Kürtlerden faydalanma yoluna gitmiştir. Kürtleri askeri seferlerde kullanmanın yanı sıra, İran'ın doğu sınırlarını Türkmen saldırılarından korumak maksadıyla Kürtleri bölgeye göç ettirmiş ve Kürtlerden müteşekkil bir tampon bölge oluşturmuştur (Kılıç, 2014:4). Yaklaşık üç asır boyunca Osmanlı Devleti ve İran, ötekine karşı kullanmak maksadıyla Kürt emirliklerini destekleme stratejisini gütmüş, Kürt emirlikleri de ayakta kalmak ve diğer Kürt emirliklerine karşı güçlenmek maksadıyla bu stratejiye uygun hareket etmişlerdir.

19. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti ve İran artık birbirleriyle mücadele etmek yerine topraklarını tehdit eden Rusya ile mücadele etmeye başladılar. Ancak her iki ülkenin de Rusya'ya karşı yaptığı bu savaşlar başarısızlıkla sonuçlanmış ve Rusya sürekli olarak topraklarını genişletmiştir. Osmanlı Devleti Rusya ile imzaladığı Yaş Antlaşması ile toprak kaybederken, İran da Gülistan (Sipehr, 1353:240-246) ve Türkmençay (Arinpur, 1353:127-135) antlaşmalarıyla Kafkasya'yı Rusya'ya bırakmak zorunda kaldı. Ruslara karşı alınan ağır yenilgiler ile birlikte İngiltere ve Fransa'nın sömürgecilik yarışına girerek bölgede aktif bir siyaset izlemeleri, Osmanlı Devleti ile İran'ı daha zor bir durum ile karşı karşıya bırakmıştır. Her iki ülke de, içinde buldukları mevcut pozisyonda Rusya, İngiltere ve Fransa ile baş edemeyeceklerine ikna olmuş, bunun için de başta askeri alan olmak üzere devletin tüm kademelerinin ıslah edilmesi gerektiğine inanmışlardı. İran'dan önce yenileşme hareketlerine girişen Osmanlı Devleti, ilk olarak askeri alanda değişim adımlarını atmaya başlamıştır. Bunda başarılı olamayan III. Selim tahttan indirilmiş ve yerine II. Mahmud başa geçmiştir. Merkezi idareyi güçlendirmeyi amaçlayan Sultan II. Mahmut, Avrupa'nın ekonomik ve askeri üstünlüğü ile baş edebilmek, Rusya ve İran'ın tehditlerine karşı koyabilmek için tüm imparatorluk genelinde bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir (Deniz, 2017:13). II. Mahmud, bu doğrultuda taşradaki vilayetleri daha sıkı bir denetime tabi tutmak için yerel emirlerin otoritesini sonlandırmaya çalışmıştır (McDowall, 2004:73, Özoğlu, 2009:87).

2. II. Mahmud ve Yeni İdari Düzenleme

II. Mahmut'un katı bir merkeziyetçiliği uygulamaya çalışması ve imparatorluğun tümünde yerel yönetimlerin güçlerini ortadan kaldırıp doğrudan yönetim sağlamayı amaçlayan ıslahat hareketleri, bölgenin büyük bir bölümünün doğrudan merkezi denetim altına girmesini sağladı. Ancak yerel yönetimlerin güçlerinin tamamen ellerinden alınması ve bu yöneticilerin birer vali pozisyonuna indirgenmesi, Kürt emirlerinde rahatsızlık yaratarak birbiri ardına ayaklanmalarına sebebiyet vermiştir (Bruinessen, 2010:94, 2011, 340-341). Bu direnişleri örgütleyen en önemli beyler ise Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan ve Müküs (Bahçesaray) Beyi Han Mahmut'tur (Hakan, 2011:122-126). İlk isyan eden kişi ise Van'a bağlı Müküs sancağının beyi olan Han Mahmut olmuştur.

Han Mahmut, Van bölgesinde otoritesini hem Osmanlı yöneticilerine hem de diğer Kürt beylerine kabul ettirmiş ve aynı zamanda İran içlerine kadar da geniş bir otorite ağını oluşturan en güçlü lider konumundaydı. Van'da bulunan Osmanlı Devleti'nin yöneticisi ise görünüşte çok geniş toprakları idare ediyor gözükse de, aslında buralarda hemen hiçbir otoritesi yoktu (Gencer, 2010:57). Van'ın sadece

merkez kısmını kontrol edebilen Osmanlı yöneticilerine nazaran Han Mahmud, Bitlis topraklarına kadar uzanan Van'ın güney kesimlerinin tamamını kontrol etmekteydi. Osmanlı Devleti'ne hiçbir vergi vermeyi de kabul etmeyen Han Mahmud, bağımsız bir şekilde hareket ediyordu. Han Mahmut'un sürekli olarak emri altında bulunan üç bin askeri olduğu ve bu sayıdaki bir askeri gücün sürekli istihdamını sağlayacak ekonomik gücü de Akdamar ve Çarpanak manastırlarını yağmalayarak sağladığı görülmektedir (Gencer, 2010, 57-58). Çok güçlü bir pozisyona geldiği anlaşılan Han Mahmud'un bağımsız bir şekilde hareket ederek Osmanlı Devleti'nin bölgedeki mutasarrıflarını dikkate almadığı ve devletin İran ile var olan sınır meselelerinden ötürü bu sorunu erteleyerek Han Mahmud'un daha da güçlenmesine imkân tanıdığı anlaşılmaktadır (BOA, H.H., 22383). Han Mahmut'un bölgede bu derecede güçlenmesi sadece Osmanlı Devleti'ni değil aynı zamanda komşu Kürt beylerini de rahatsız etmişti. Cizre beyi Mir Seyfettin ile Hakkâri Beyi Nurullah Bey, en çok bu durumdan rahatsız olan kişilerin başında gelmekteydiler. Nitekim çok geçmeden Mir Seyfettin ile Nurullah Bey birleşerek Han Mahmud'un elinde olan Müküs ve Vestan'a saldırdılar. Bu saldırı karşısında zor durum kalan Han Mahmud, Erzurum Eyalet Müşiri Osman Nuri Paşa'ya (BOA, AE, SMHD, 3636) itaatini bildirmiştir. Bunun üzerine Osman Nuri Paşa, Hafız Paşa'ya haber göndererek şayet bu beylerin Han Mahmut'a saldırmalarını kendisi emretmemiş ise derhal geri çekilmelerinin sağlanmasını istemişti (BOA, HAT, 1254). Meselenin uzamasından ötürü Osman Nuri Paşa olaya müdahale ederek Han Mahmud'un yakalanması için Van Kaymakamı İshak Paşa'yı görevlendirmiş, o da Han Mahmut ile kardeşi Han Abdal'ı Eylül 1838'de yakalamışlardı (BOA, HAT, 22316). Osman Nuri Paşa aynı zamanda Han Mahmud ile kardeşi Han Abdal'ın yakalanması işinde hizmetleri bulunan Hakkâri Beyi Nurullah ile eski Cizre Beyi Mir Seyfeddin'in de taltif etmelerini öneriyordu (BOA, HAT, 22316).

Han Mahmud olayından sonra Van ve Muş civarında sükûnet sağlanarak bu bölgelerde Osmanlı Devleti'nin otoritesinin yeniden tesis edilmesi sağlanmıştı. Bu otoritenin sağlanması Osman Nuri Paşa ile Hafız Paşa'nın gayretleri neticesinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Mustafa Reşit Paşa (Beydilli, 2006:347-350, Ata, 2014:160-172) ile başlayan merkezîleşme sürecinin bölgede uygulanmaya koyulduğu ilk yerler Van, Müküs, Muş ve Hoşab mıntıkları olmuştur.

Hafız Paşa, Han Mahmud isyanı sonrasında ele geçirdiği kaleleri ya yıktırması veya bu kalelere asker yerleştirmişti. Yıkılması güç kalelerden olan Hoşab kalesine de asker yerleştirerek belki de Osmanlı Devleti'nin ilk defa Van-Hakkâri arasındaki bir bölgeye doğrudan merkeze bağlı askerlerini yerleştirmiş oluyordu (Gencer, 2010:65). Osmanlı Devleti'nin bu isyanları bastırdıktan sonra özellikle askeri garnizonlar inşa etmeye girişmesi, yıllardır bölgenin tüm güvenliğinin Kürt emirler tarafından yürütüldüğünün de en büyük göstergesidir. Reşit Paşa ile başlayan merkezi otoritenin doğuya yerleştirilmesi çabalarının belki de ilk adımı olan askeri kışlaların yapımı daha sonraki yıllarda artarak devam edecektir. Ancak tam bu sırada Osmanlı Devleti ile Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa arasında meydana gelen Nizip Savaşı, Osmanlı Devleti'nin bölge ile ilgili tasavvurlarını altüst etmiştir. Çünkü Nizip Savaşı Osmanlı ordusunu önemli ölçüde yıprattığı gibi aynı zamanda reformları finanse edecek ve orduyu geliştirmek için kullanılabilecek büyük bir servetin harcanmasına da neden olmuştu (Gencer, 2010:67). Bu harcamalar, zaten kötü durumda olan Osmanlı ekonomisini daha da kötü bir hale sokmuş ve merkezîleştirme faaliyetlerinin akamete uğramasına neden olmuştur.

Han Mahmud isyanından sonra bu sefer bölgedeki en güçlü Kürt emiri olan Bedirhan Bey (Mîr Bedirhan) ile Osmanlı Devleti arasında yetkiler konusunda anlaşmazlıklar çıkmaya başladı. Osmanlı Devleti ilk başta Bedirhan Bey'e nasihat etmek amacıyla bölgede etkin olan Nakşibendi Şeyhlerini kendisine göndermiş ve bu nasihatlerin işe yaradığı, Bedirhan Bey'in bir süreliğine de olsa faaliyetlerine ara verdiği anlaşılmaktadır (BOA, A.MKT, 61). Ancak Bedirhan Bey isyanı Kürtler için bir trajedi olduğu kadar, Osmanlı Devleti için ise yeni kurmaya çalıştığı düzenin başarısızlıkla sonuçlanması ve neticesinde devleti yıkıma götürmesinin ilk hamleleri olmuştur.

3. Mir Bedirhan'ın Faaliyetleri ve Sonuçları

Cizre Sancağı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Dicle nehrinin batı kıyısında, yer almaktadır (Tuncel-Özaydın, 1993:37) Kuzeydoğusunda Van, güneydoğusunda Musul ile çevrilidir. Kâtib Çelebi, Cihannüma'sında, taşkınlar sırasında nehir suyunun ikiye ayrılıp şehri ve kaleyi çevirdiğini, suların kaleye zarar vermemesi için taştan setler inşa edildiğini, halkın şehre girip çıkmasının daima köprüler vasıtası ile mümkün olduğunu, bu yüzden buraya "Cizre" denildiğini, bu ismin Emevi halifesi Ömer bin Abdulaziz'e kadar dayandığını kaydetmektedir (Doğan, 2010:23). Merkezi Cizre olan, aynı zamanda Şırnak ve Siirt'i de içine alan coğrafi bölgeye ise Bohtan denilmektedir. Şeref Han, Bedirhan Bey ile meşhur olan ve beyliğin merkezi olan Cizre'nin, Bedirhan Bey'in ataları tarafından kurulduğunu ve asırlarca bu aile tarafından yönetildiğini ifade etmektedir. (Şeref Han, 1971:135-168).

Bedirhan Bey, 1802 yılında Cizre'de doğmuş ve Cizre tarihinde önemli bir yere sahip olan Azizî, adıyla ün yapmış olan Cizre-Bohtan beylerinin soyundan gelmektedir (Sevgen, 1982:61). Soylarının Halid bin Velid'in torunlarından olan Diyarbakır valisi Abdülaziz'e dayandığı rivayet edilmiş ve bundan ötürü de bu soydan gelenlere "Azizî" denilmiştir (Sevgen, 1982:61). Bedirhan Bey'i diğer beylerden ayıran en önemli özellik ise idareyi tanzim ederek beyliği güçlendirmesi ve bölgedeki emirlik ile aşiretleri itaat altına almasıdır (Hakan 2002:53). Beyliğin Şeyhülislamı Abdülkuddus Efendi, Askeri Komutan Tahir Ağa, Süvari Ordusu Kumandanı Hamid Ağa ve Hazine ve İç işleri Nazırı da Efendi Ağa idi (Sevgen, 1982:62). Babası Abdullah'ın ölümünden sonra beyliğin başına amcasının oğlu Mir Seyfeddin geçmiştir. Ancak Mir Seyfeddin'in beylik gibi zor bir görevin icaplarını yerine getirecek vasıfta bir kişilikte olmaması nedeniyle yerine Bedirhan Bey'in abisi Salih Bey beyliğin başına getirildi (Kardam, 2011:78). Salih Bey ise ibadetle meşgul, dervişmeşrep bir zat olduğundan, emirlik vazifesini yapamayacağını anlamış, emirliği kardeşi Bedirhan Bey'e bırakmıştır (Doğan, 2010:31).

Beyliğin başına geçen Bedirhan Bey ile ilgili Kürtler arasında farklı tanımlamalar vardır. Kimilerine göre; tipik bir Kürt feodali, bazılarına göre, Bedirhan Bey, Marks ve Engels Komünist Manifestoyu hazırlamadan önce burjuvaya karşı isyan etmiş bir devrimci, kimilerine göre, hem Kürt halkı için isyan etmiş bir kahraman hem de Nasturileri katleden bir zalim, bazılarına göre ise tüm Kürtler gibi dini bütün sıradan bir aşiret reisidir (Özcoşar, 2012:99). Bedirhan Bey'in ifade edilen bu tanımların hangisine uyduğu elbette güncel bir tartışma konusu olup tarihsel bir kişilik olan Bedirhan Bey'den bağımsız olarak değerlendirilmektedir.

Cizre-Bohtan emiri olan Bedirhan Bey, çok genç yaşta emirliğin başına geçmiş, emirliğinin ilk yıllarında beyliğin içinde bulunduğu koşulları düzelterek işlerine ağırlık vermiştir. Onun emirliğe geçişi, Osmanlı Devleti'nin merkezileştirme politikalarını bölgede uygulamaya koymaya çalıştığı bir dönemin başlangıcına denk geldi. Bu safha, yarı otonom Kürt beylerinin ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanan reformların çıkış dönemiydi (Doğan, 2010:31).

Osmanlı Devleti'nin bölgede başlattığı reform politikasının ilk ayağında bazı Kürt emirleri itaat altına alınmıştır. 1839 yılından sonra ise artık Kürt emirlerinin yerine devlet, merkezden yöneticilerini atamaktadır. Bu sırada Mehmet Ali Paşa ile yaşanan Nizip Savaşı ise bu süreci sekteye uğratmıştır. Bedirhan Bey de bu durumdan istifade edip bölgedeki diğer Kürt emirlikleri ile ilişkilerini geliştirerek bir ittifak kurma çabası içine girmiştir. Bunun en önemli nedeni ise artık Osmanlı Devleti'nin Kürt emirliklerini lağvetme girişimleri olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Bedirhan Bey, sıranın kendisine de geleceğini bildiğinden, bunun önüne geçmenin yerel güç ittifakını oluşturmakla mümkün olabileceğini düşünmekteydi. Buna karşılık yine de Nizip Savaşı sırasında Osmanlı yöneticileri ile iyi geçinmiş ve bölgedeki Osmanlı yöneticilerine her türlü desteği sunmuştu. Ancak Nizip Savaşı'nda alınan ağır askeri yenilgi, Osmanlı Devleti'ni çok güç bir duruma düşürmüştü ve bölgede artık Bedirhan Bey gibi güçlü birine muhtaç hale getirmişti. Mevcut durum sebebiyle Bedirhan Bey, bir süre sonra bölgenin tek hâkim gücü olmaya başladı.

Nizip Savaşı'ndan hemen sonra Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi yeni bir safhanın başlangıcı olmuştur. Tanzimat'a kadar bölgedeki emirliklere veraset yoluyla hükmedilmekte ve Osmanlı Devleti nadir durumlarda bu uygulamalara müdahalede etmekteydi. Şayet sorun yaşadığı bir emirin olması durumunda dahi yerine oğlu veya emirin bir akrabası atanırdı. Örneğin, Soran Emirliği'nde, Mir Muhammed isyanı sonrası yerine kardeşi Resul Bey; Cizre Emirliği'nde Mir Seyfeddin'den sonra yerine amcasının oğlu İsmail Paşa atanmıştır (Doğan, 2010:53). Ancak yıllardır süregelen bu uygulamaya son verilmek istenmesi, Tanzimat'ın belki de en önemli ayağını oluşturuyordu.

Bedirhan Bey'in Nizip yenilgisinden sonra hem Han Mahmud hem de Hakkâri Beyi Nurullah ile oluşturduğu ittifaktan sonra Nasturîlere saldırması ise Batılı devletlerin ciddi tepkisine yol açmıştır. Özellikle Bedirhan Beyin 1867 yılında ikinci bir Nasturi harekâtına girişmesi, Batılı devletlerin, İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla olaya müdahil olmalarına ve Osmanlı Devleti üzerinde baskı oluşturmalarına neden olmuştur. Bu baskılar üzerine Osmanlı Devleti de Bedirhan Bey'i ürkütmemek adına tedbirli davranarak gerekli hazırlıkları yapmaya başlamıştır (BOA, A.MKT:9). Anadolu Ordusu Müşiri Osman Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu, gerekli askeri hazırlıklarını tamamladıktan sonra Bedirhan Bey üzerine sefere çıkmıştır.

Bedirhan Bey'in kurmuş olduğu ittifaka bakıldığında ise, bu ittifakın bir hayli geniş bir bölgeyi yöneten beylerin bu çembere dâhil olduğu görülmektedir. Hakkâri Bey'i Nurullah Bey, Müküs Emiri Han Mahmud, Han Abdal ve kardeşleri Derviş ve Abdürrezzak Beyler, Muş Kaymakamı Şerif Bey, Ahlâtlı Mustafa Bey, Vanlı Timuroğlu (Timur paşazade) ailesinden Mustafa Bey, Hakkâri yöresi reislerinden Fettah Bey, Kisan Beyi Halit Bey ve Sipayerd Beyi Abdi Bey birliğe aktif destek veren kişilerdi (Tan, 217:26-27). Aslında Osmanlı Devleti'nin bölgede uygulamaya çalıştığı düzenin mağdurları olan veya bu uygulamanın tatbik edilmesi

durumunda yöneticisi oldukları toprakları kaybedeceğini düşünen kişilerin bir nevi Bedirhan Bey'i bir kurtarıcı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Çünkü devletin Bedirhan Bey'den önce bölgedeki diğer emirlere karşı izlediği strateji, Bedirhan Bey, Nurullah bey, Han Mahmud ve diğer Kürt emirlerin yakınlaşmasını beraberinde getirmiş, 1846 yılına gelindiğinde ise bölgedeki diğer Kürt beylerinin de katılımıyla bu yakınlaşma bir ittifaka dönüşmüştür (Hakan, 2011:47).

Geniş bir ittifak ağını oluşturmuş olan Bedirhan Bey'in Nasturilere iki defa saldırması, o tarihe kadar izlemiş olduğu rasyonel siyasetine ters bir karar olmuştur. Çünkü İngiltere ve Fransa, Nasturi harekâtı sonrasında Osmanlı Devleti'ne bir an önce harekete geçmesi için baskı kurarak yapılacak olan askeri harekâtı hızlandırmışlardır. Müşir Osman Paşa, akıllıca tedbirler sayesinde Bedirhan Bey'i yalnız bırakmış, ona yakın duran veya onunla ittifak eden bazı Kürt beylerine bir takım unvanlar ve hediyeler verip onları kazanmaya çalışmıştır (Doğan, 2010:163). Özellikle de Bedirhan Bey'in yeğeni olan Yezdan Şêr, devlete en büyük hizmeti yaparak Bedirhan Bey'den ayrılmış ve hükümete itaatini arz etmek üzere Musul valisi Mehmet Esad Paşa'ya sığınmıştı (Yıldız, 2000: 65). Ardından Gevaş mıntıkasının kendisine verileceği sözünü alan Han Abdal da, arasının bozuk olduğu Bedirhan Bey ve ağabeyi Han Mahmut'u terk ederek devlet saflarına katılmayı kabul etmişti (Gencer, 2010: 179). Yezdan Şêr, Han Abdal, Nurullah Bey ve diğer Kürt beylerinin teslim olması ise Bedirhan Bey ve Han Mahmud'u çaresiz bırakmıştır. Yalnız kalan Bedirhan Bey 29 Haziran 1847 tarihinde, Han Mahmud ise 4 Temmuz 1847'de hükümete teslim olarak giriştikleri bu harekâtı sonlandırmak zorunda kalmışlardır (Doğan, 2010: 181-182). Bedirhan Bey ve beraberindekilerin bundan sonraki süreçte durumlarının ne olacağı hususu Meclis-i Has'ta görüşülmüştür. Burada alınan karar sonucunda, Bedirhan Bey'in artık Cizre'de kalmasının uygun olmadığı belirtilerek hızlı bir şekilde ailesinin ve yakın çevresinin bölgeden uzaklaştırılıp İstanbul'a gönderilmeleri istenmiştir (BOA, A.MKT:1281).

İsyanın bastırılmasından sonra hükümet, bölgede yeni düzenlemeler için çalışmalara başladı. Hükümet daha önce teşebbüs ettiği ancak bazı Kürt emirlerinin karşı çıkması ve Nizip Savaşı nedeniyle hayata geçiremediği Tanzimat'ı uygulamasına başladı.

Yapılan yeni idarî düzenlemelerle birlikte birtakım atamalar da yapılmıştır. Van Kaymakamlığı'na Mehmet Reşid Paşa, Diyarbakır Kaymakamlığı'na Süleyman Paşa, Cizre, Bohtan ve Mardin kazaları birleştirilerek kaymakamlığına önceki Van Kaymakamı olan Mustafa Paşa getirilmiş; Erzurum Defterdarı Tevfik Efendi de, yeni oluşturulan Kürdistan Eyaleti defterdarlığına tayin edilmiştir (Doğan, 2010:33). Bölgede hayata geçirilen bu yeni düzenleme ve yapılan bu atamalar ne Osmanlı Devleti'nin öngördüğü şekilde olumlu bir neticeye vasil olmuş, ne de Kürtler'in yararına bir uygulama biçimi olmuştur. Çünkü Kürt emirlikleri aşiretlerin kontrol altında tutulmasında ve devlete bağlılıklarında bir nevi aracı rolünü üstlenmişlerdi. Bu yönleriyle emirlikler, bölgedeki aşiretler arasında hem denge unsuruydular, hem de merkezi otoritenin aşiretler üzerinde hissedilmesi gibi önemli bir işlevi yerine getiriyorlardı (Ülke, 2014:36). Kürt emirliklerinin ortadan kalkması Kürt aşiretlerinin bağımsız hareket etme eğilimini arttırarak bölgede "aşiretler zamanı" adı verilen bir dönemin yaşanmasına yol açtı (Özcoşar, 2019:121).

4. SONUÇ

Bedirhan Bey isyanı sonucunda, bölgede yüzyılların birikimiyle oluşmuş olan denge ve 19. yüzyılda en güçlü Kürt Emirliği konumunda bulunan Cizre-Bohtan Emirliği ortadan kaldırılmıştır. Emirliğin ortadan kalkmasındaki en önemli nedenler; Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'ı uygulamaya koyma düşüncesi, Bedirhan Bey'in stratejik hataları ile bölgeyi emperyalist amaçları için bir hareket noktası olarak kullanan misyonerlerin faaliyetleri olmuştur. Oysa asırlardan beri Bohtan ve Hakkâri bölgeleri arasında yaşayan Nasturiler, Patrikleri Mar Şemun nezaretinde Cizre-Bohtan ile Hakkâri Kürt emirliklerine bağlı olarak yaşıyorlardı. Kürt Beyleri ile Nasturiler arasında zaman zaman vergi meselesi yüzünden bir takım ihtilaflar yaşanmış olsa da, genellikle bu olaylar büyümeden çözülmekteydi. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin II. Mahmud ile birlikte bölgede uygulamaya çalıştığı reformlar ise yüzyıllardan beri devam eden geleneksel Müslüman-Hristiyan güç dengesini de tehlikeli bir boyuta taşımıştır. Aynı zamanda İngiltere, Fransa, Almanya ve Amerika'nın bölgede emperyalist amaçlarının en önemli ayağını teşkil eden misyonerlik faaliyetlerine girişmesi, bu faaliyetler çerçevesinde gayrimüslim tebaayı doğal müttefik olarak görüp onlarla yakınlaşmaları, Nasturilerin Kürt beylerine ödedikleri vergileri ödememe noktasında cesaretlendirmiş ve iki taraf arasında geçmişten beri devam eden iyi ilişkilerin bozulmasına da neden olmuştur.

Bedirhan Bey'in teslim olması sonrasında, geriye kalan diğer Kürt emirlikleri de ortadan kaldırılmış ve merkezi idarede Tanzimat'a uygun radikal düzenlemeler yapılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti tarafından bu düzenlemelerden beklenen sonuç ise elde edilememiştir. Emirliklerin ortadan kalkmasına rağmen öngörülen merkezî otorite tesis edilemediğinden, aşiretler bölge hâkimiyeti için hem kendi aralarında hem de merkezî güçlerle çatışmışlardır. Sonuç itibarıyla; Osmanlı Devleti'nin bölgeyi merkezileştirme, dizayn etme çabaları ile Bedirhan Bey'in faaliyetleri, yüzyıllardan beri Kürtlerin meşru olarak gördükleri bir siyasi otorite olan "Emirlik" kurumunun ortadan kalkmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Kaynakları

- BOA, A.MKT. Nr:55 G:9 (H.27.11.1262).
BOA, A.MKT. Nr:50 G:1281, (H.16.08.1263)
BOA, A.MKT. MHM. Nr:2 G:61 (H.17.06.1263).
BOA, HAT, 448/22335-B, 28 C.1254 (18 Eylül 1838).
BOA, HAT, Nr:448 G:22316 (H.22.01.1255).
BOA, HAT, Nr:448 G:22316 (H.22.01.1255).
BOA., H.H, Nr. 452 G. 22383 (H.13.03.1254).

B. Araştırma ve İnceleme Eserler

- _____ *Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)*, SBE, Afyonkarahisar 2010, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- _____ *Müküs Kürt Mirleri Tarihi ve Han Mahmud*, Pêri Yayınları, İstanbul 2002.
- _____ *Kürdistan Üzerine Yazılar*, 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- _____ "Kürtler (Osmanlı Dönemi)", DİA, Ek 2. C. Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2019.
- _____ "Şehir ve İktidar: Tanzimat Öncesi Osmanlı Mardin'inde İktidar", Mukaddime, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.9 (1), Mardin, 2018.
- _____ "Osmanlı-Kürt İlişkileri Bağlamında Koçhisar (Dede Kargın) Savaşı", *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.5, S. 1, 2021.
- _____ "Tanzimat'ın Diyarbakır ve Çevresinde Uygulanmasına Karşı Bir Tepki Hareketi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 12, 2010/2
- Ata, Ramazan, "Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat", *Mütefekkir Dergisi*, Sayı 1, Bahar 2014.
- Beydilli, Kemal, "Mustafa Reşid Paşa", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 31, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.
- Bidlîsî, İdris, Selim Şah-nâme, Hzl; Hicabi Kırlangıç, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Bruinessen, Martin Von, *Ağa Şeyh Devlet*, 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Deniz, Ahmet, *Şeyh Ubeydullah Nehri'nin Siyasi Faaliyetleri*, SBE, Mardin 2017, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Doğan, Cabir, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdari Yapısı Altında Kürt Emirlikleri ve Statüleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 23, Mayıs 2011.

- Gencer, Fatih, *Merkezîyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*, SBE, Ankara 2010, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Hakan, Sinan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri*, Doz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Hatırat-ı Vezir Muhtar Ez Ahidname-i Türkmençay Ta Ceng-i Herat*, Trc: Yahya Arinpur, İntişarat-ı Peyam, Tahran 1353.
- Kardam, Ahmet, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyân Yılları*, Dipnot Yayınları, Ankara 2011.
- Kılıç, Avni, *Şeyh Ubeydullah İsyanı*, SBE, Mardin 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- McDowall, David, *Modern Kürt Tarihi*, Doruk Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Özcoşar, İbrahim, “Kürt Emirlikleri ve Bedirhan Bey”, *Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri*, Ed; M. Nesim DORU, İstanbul 2012.
- Özoğlu, Hakan, *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği*, 2.Baskı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.
- Sevgen, Nazmi, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, Ed; S.K. Şerefoğlu ve H.K. Türkoğlu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1982.
- Sipehr, Mirza Muhammed Taki, *Nasihü’t-Tevarih, Tarih-i Kaçariye Ez Ağaz Ta Payan-i Saltanat-i Feth Ali Şah*, Be Ehtemam-i Cemşid Kiyanfer, İntişarat-i Asatir, C. I, Tahran 1353.
- Şeref Han, *Şerefname*, Çev: M. Emin Bozarslan, ANT Yayınları, İstanbul 1971.
- Tan, Hasan. *Hakkâri Beyleri’nin Tarihi, Muhtasar Ahval’ül-Umera: Van Vilayeti Dâhilinde Ve Hakkâri Merkez Ve Kazalarındaki Beylerin Tarihi-Metin Ve Tahlili*, SBE, Mardin 2017, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Tuncel, Metin-Özaydın, Abdülkerim, “Cizre”, DİA, C. 8, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, İstanbul 1993.
- Ülke, Cemal, *Kürdistan Eyaleti’nin İdarî Yapısı (1847-1867)*, SBE, Mardin 2014, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Yıldız, Hatip, *Bedirhan Bey Vak’ası (1842-1848)*, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum 2000, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız, Hatip Yıldız, *Bedirhan Bey Vak’ası (1842-1848)*.